

Modele i paradygmaty psychologii umysłu

Psychologia umysłu jest dziedziną zajmującą się wyjaśnianiem procesów poznawczych człowieka oraz sposobów organizacji aktywności psychicznej. Czesław Nosal podkreśla, że modele i teorie psychologiczne nie powstają przypadkowo ani w oderwaniu od wcześniejszych założeń badawczych. Zanim naukowcy rozpoczną obserwacje, eksperymenty czy pomiary, przyjmują określone sposoby rozumienia rzeczywistości i natury badanych zjawisk. Takie ogólne założenia określane są mianem paradygmatów.

Pojęcie paradygmatu zostało szczegółowo opisane przez Thomasa Kuhna. Według niego paradygmat jest wzorcowym sposobem prowadzenia badań, obejmującym założenia filozoficzne, metodologiczne i pojęciowe uznawane przez określoną grupę badaczy. Paradygmat tworzy swoistą „matrycę dyscyplinarną”, która porządkuje sposób myślenia naukowców oraz wyznacza kierunki interpretacji wyników badań. W skład tej matrycy wchodzi model teoretyczny, uogólnienia symboliczne oraz wzorce poprawnego prowadzenia badań. Kuhn zwracał uwagę, że w ramach jednego paradygmatu może istnieć wiele różnych teorii, które mimo odmiennych interpretacji opierają się na podobnych podstawach metodologicznych.

Nosal podkreśla, że psychologia jest nauką wieloparadygmatyczną. Wynika to przede wszystkim ze złożoności ludzkiej psychiki oraz ogromnej liczby czynników wpływających na zachowanie człowieka. Żaden pojedynczy paradygmat nie jest w stanie wyjaśnić wszystkich aspektów funkcjonowania umysłu. Dlatego w psychologii rozwijały się różne modele badawcze, z których każdy koncentrował się na innych elementach aktywności psychicznej. Wśród najważniejszych grup modeli umysłu Nosal wymienia modele psychometryczne, podejście informacyjne oraz koncepcje stylów poznawczych.

Pierwszą grupę stanowią modele psychometryczne, których źródła wywodzą się z fizyki i psychofizyki. Zakładają one, że umysł można opisywać za pomocą mierzalnych zdolności poznawczych. Badacze reprezentujący to podejście traktowali umysł jako zbiór dyspozycji intelektualnych, które można analizować przy użyciu metod ilościowych. Szczególne znaczenie miała tutaj analiza czynnikowa wykorzystywana przez Spearmana i Thurstona. Dzięki niej próbowano określić strukturę inteligencji oraz zależności pomiędzy różnymi zdolnościami człowieka. Jedni badacze uważali, że umysł składa się z niezależnych zdolności, inni natomiast postrzegali go jako strukturę hierarchiczną, obejmującą zarówno zdolności ogólne, jak i szczegółowe.

Korzenie modeli psychometrycznych tkwią jednak jeszcze wcześniej – w psychofizyce rozwijanej przez Webera i Fechnera. Badacze ci zakładali możliwość mierzenia cech psychicznych w podobny sposób jak zjawisk fizycznych. Przedmiotem pomiaru była pozycja człowieka na określonym kontinuum cechy, takiej jak uwaga, tempo myślenia czy trwałość pamięci. Podejście psychometryczne odegrało ogromną rolę w rozwoju testów inteligencji i metod ilościowego badania zdolności poznawczych. Jednocześnie miało ono charakter raczej statyczny, ponieważ skupiało się na pomiarze zdolności, a nie na analizie mechanizmów ich działania.

Drugą ważną grupą są koncepcje stylów poznawczych. W przeciwieństwie do modeli psychometrycznych nie koncentrują się one na ilościowym pomiarze zdolności, lecz na jakościowych różnicach między ludźmi. Badacze interesowało przede wszystkim to, w jaki sposób człowiek organizuje procesy poznawcze oraz dlaczego poszczególne osoby różnią się stylem myślenia, uczenia się czy rozwiązywania problemów. Styl poznawczy rozumiany jest jako względnie trwały sposób organizacji czynności intelektualnych, niezależny od rodzaju wykonywanego zadania.

Podejście to akcentuje indywidualność i niepowtarzalność umysłu człowieka. Jego źródła można szukać zarówno w

filozofii, jak i w psychologii osobowości oraz psychoanalizie. Inspiracją były między innymi typologie umysłowości tworzone przez Pawłowa, Jamesa czy Junga. Rozwój badań nad stylami poznawczymi nastąpił szczególnie po drugiej wojnie światowej dzięki pracom takich badaczy jak Witkin czy Gardner. Wspólną cechą tego nurtu jest podkreślanie jakości procesów poznawczych oraz różnorodności sposobów funkcjonowania umysłu.

Trzecim ważnym kierunkiem jest podejście informacyjne, określane również mianem poznawczego. Rozwijało się ono pod wpływem cybernetyki oraz teorii informacji. W tym ujęciu umysł traktowany jest jako system przetwarzający informacje. Głównym przedmiotem badań stają się procesy tworzenia, przechowywania i przekształcania reprezentacji poznawczych. Badacze próbują wyjaśnić, w jaki sposób człowiek odbiera informacje z otoczenia, interpretuje je oraz wykorzystuje podczas podejmowania decyzji.

Podejście informacyjne doprowadziło do powstania interdyscyplinarnej nauki o poznaniu, czyli cognitive science. Łączy ona osiągnięcia wielu dziedzin, takich jak psychologia, logika, lingwistyka, neurofizjologia czy semiotyka. Dzięki temu możliwe stało się bardziej kompleksowe badanie umysłu. Charakterystycznym elementem tego nurtu była metafora komputerowa, zgodnie z którą umysł działa podobnie jak system komputerowy przetwarzający informacje według określonych programów.

Jednym z podstawowych pojęć podejścia poznawczego stał się „program przetwarzania informacji”. Oznacza on uporządkowaną sekwencję operacji prowadzących do osiągnięcia określonego celu poznawczego. Inspiracją dla tych koncepcji były między innymi maszyny Turinga oraz rozwój cybernetyki. Psychologowie zaczęli zastanawiać się, jakie „systemy komputalne” odpowiadają za tworzenie i przekształcanie reprezentacji poznawczych w umyśle człowieka.

Nosal zwraca jednak uwagę, że porównywanie umysłu do komputera

ma swoje ograniczenia. Ludzki umysł jest systemem otwartym, stale oddziałującym z otoczeniem, podczas gdy komputer działa według z góry ustalonych procedur. Szczególnie istotna jest różnica dotycząca kontroli poznawczej. W przypadku człowieka ma ona charakter jednocześnie globalny i elastyczny. Człowiek potrafi zmieniać cele działania, tworzyć nowe kryteria oceny oraz dostosowywać swoje zachowanie do zmieniających się warunków. Współczesne komputery, mimo ogromnych możliwości obliczeniowych, nadal nie są w stanie w pełni odtworzyć takich procesów.

Podejście informacyjne doprowadziło do dominacji procesualnych wyjaśnień w psychologii, dlatego nurt ten określany jest jako informacyjno-procesualny. Podkreśla się w nim znaczenie przebiegu procesów poznawczych, a nie jedynie ich rezultatów. Jednocześnie badacze zwracają uwagę, że metafora komputerowa nie może całkowicie wyjaśnić funkcjonowania człowieka, ponieważ nie uwzględnia wszystkich aspektów świadomości, emocji czy motywacji.

Modele i paradygmaty psychologii umysłu stanowią próbę zrozumienia złożonej natury ludzkiego poznania. Modele psychometryczne koncentrują się na pomiarze zdolności, koncepcje stylów poznawczych podkreślają indywidualność organizacji procesów myślenia, natomiast podejście informacyjne analizuje umysł jako system przetwarzania informacji. Każdy z tych nurtów wniósł istotny wkład do rozwoju psychologii, jednak żaden nie jest w stanie samodzielnie wyjaśnić wszystkich aspektów funkcjonowania ludzkiego umysłu.

Czesław S. Nosal, Psychologiczne modele umysłu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990

Jeśli potrzebujesz pomocy w napisaniu referatu czy innej pracy, to polecamy serwis [pisanie prac](#) - prace pisane na (prawie) każdy temat